

GYŰJTŐ: PÉTER GÖNGYI
GYŰJTÉS IDEJE: 1979.

TART.: A KENDEK TERMESZTÉSE, FELBOLGÓVÁSA
ÉS FELHASZNÁLÁSA OSZTOPÁNBAN

22 lap, 3 térkép, 25 foto

FOLYKÖRÖK MUTATÓ: OSZTOPÁN

SÁK MUTATÓ: VII,
XIV

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

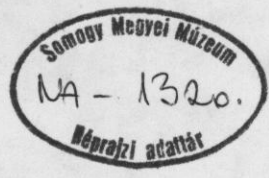

KISKUNHALASI GYÁRA

HELTÁROKÁS

ÁTVEVETVE AZ EGYS. LTK. 4232-es TÉTELE ALÓL

IV. / 49 / 14

4232

Péter Gyöngyi:

A kender termesztése, feldolgozása és felhasználása Osztópánban

jelige: Széda Kender!

A KENDER TERMESZTÉSE, FELDOLGOZÁSA ÉS FELHASZNÁLÁSA

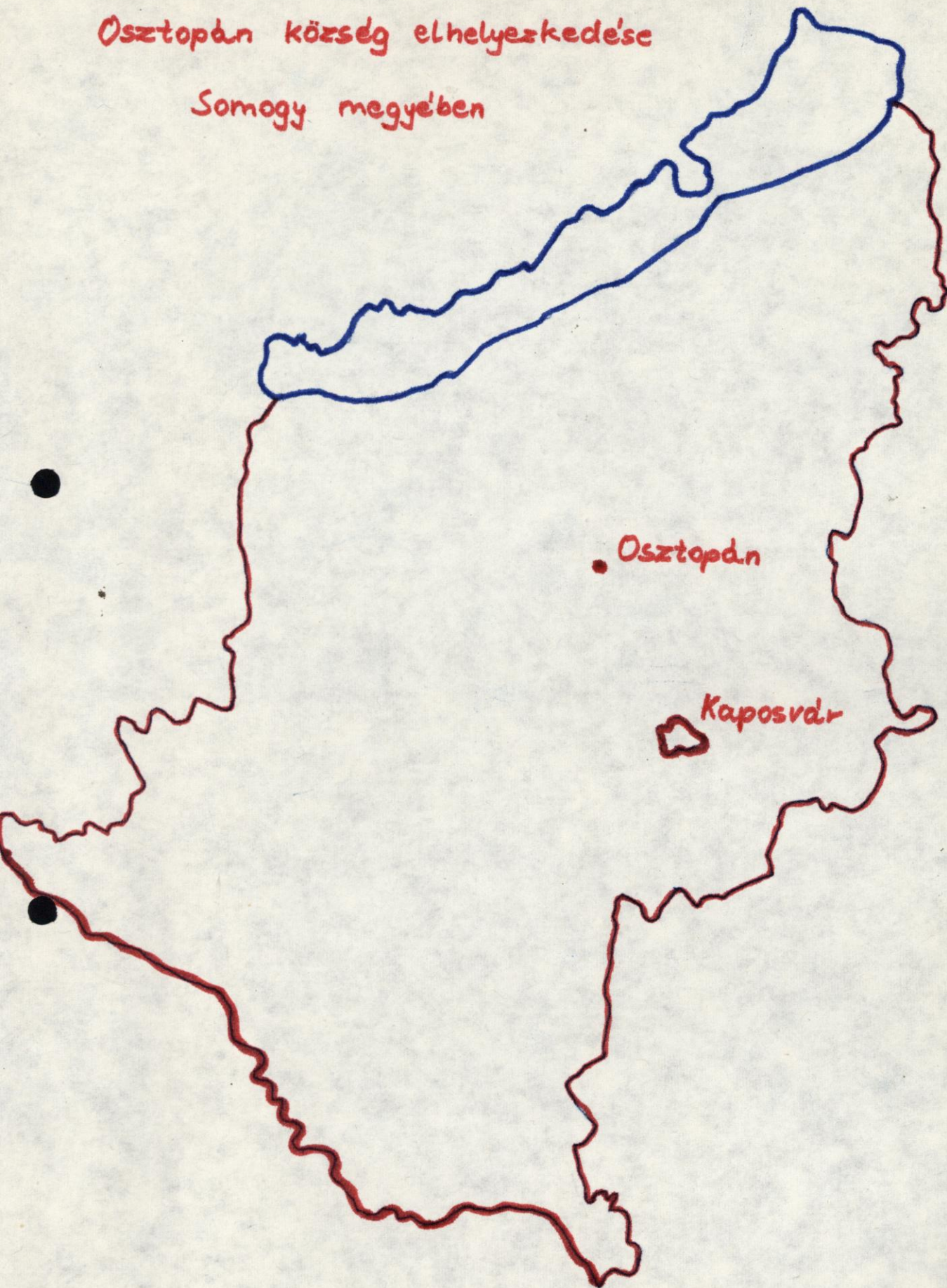
B e v e z e t é s

Osztópán község paraszti/gazdái 1959.-ig termesztettek saját használatukra kendert. A termelőszövetkezet megalakulása után a közös gazdaság a kender termesztéssel felhagyott. Mint ahogy eléggé köztudott, a felszabadulást megelőző évtizedekben a kendernek nagy szerepe volt a parasztság ruházódásában, illetve a kenderből szőtt vászon felhasználása is a paraszti gazdaságban általános volt.

A mai fiatalabb generáció /20-30 évesek/ a kender termesztés - és feldolgozás munkálataira nem is emlékeznek. Így az idősebb nemzedékhez fordultam, hogy annak emlékezetéből és korábbi élettapasztalataiból gyűjtsem össze a kender termesztésével és feldolgozásával kapcsolatos emlékeket.

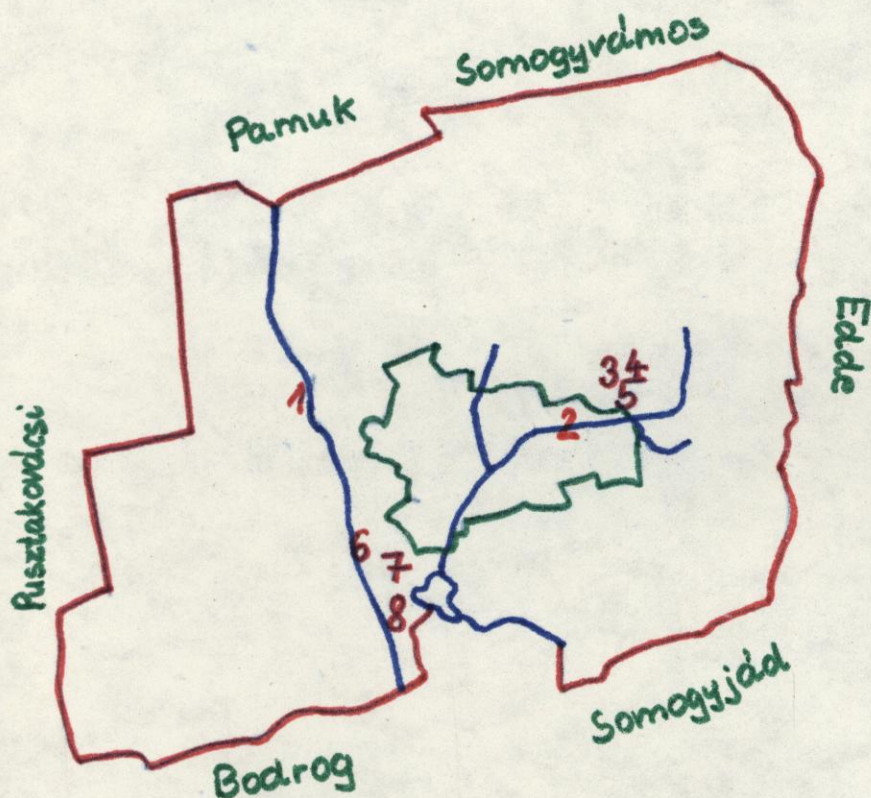
Osztópán község elhelyezkedése

Somogy megyében

Osztópan község határterképe

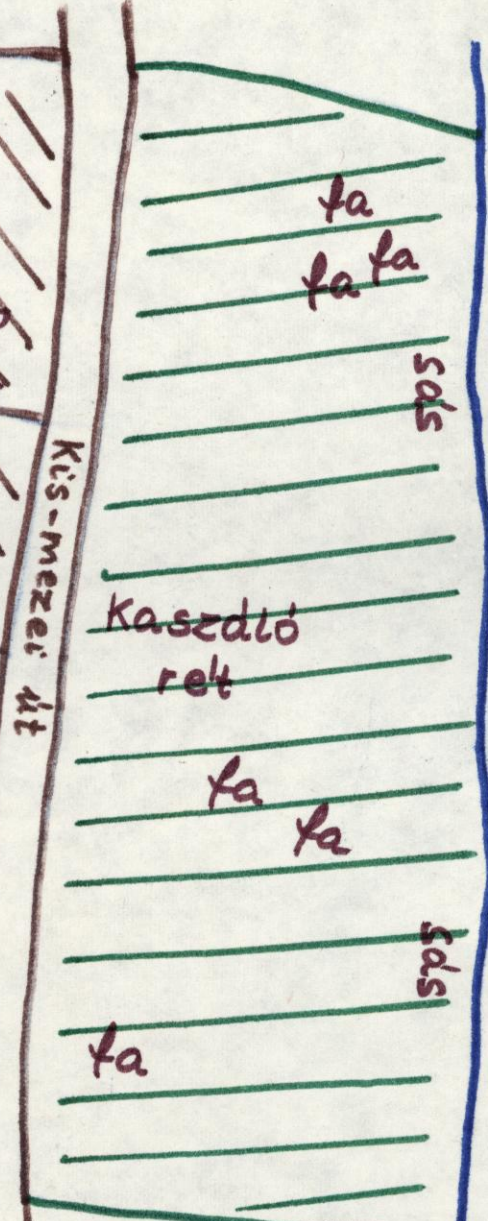
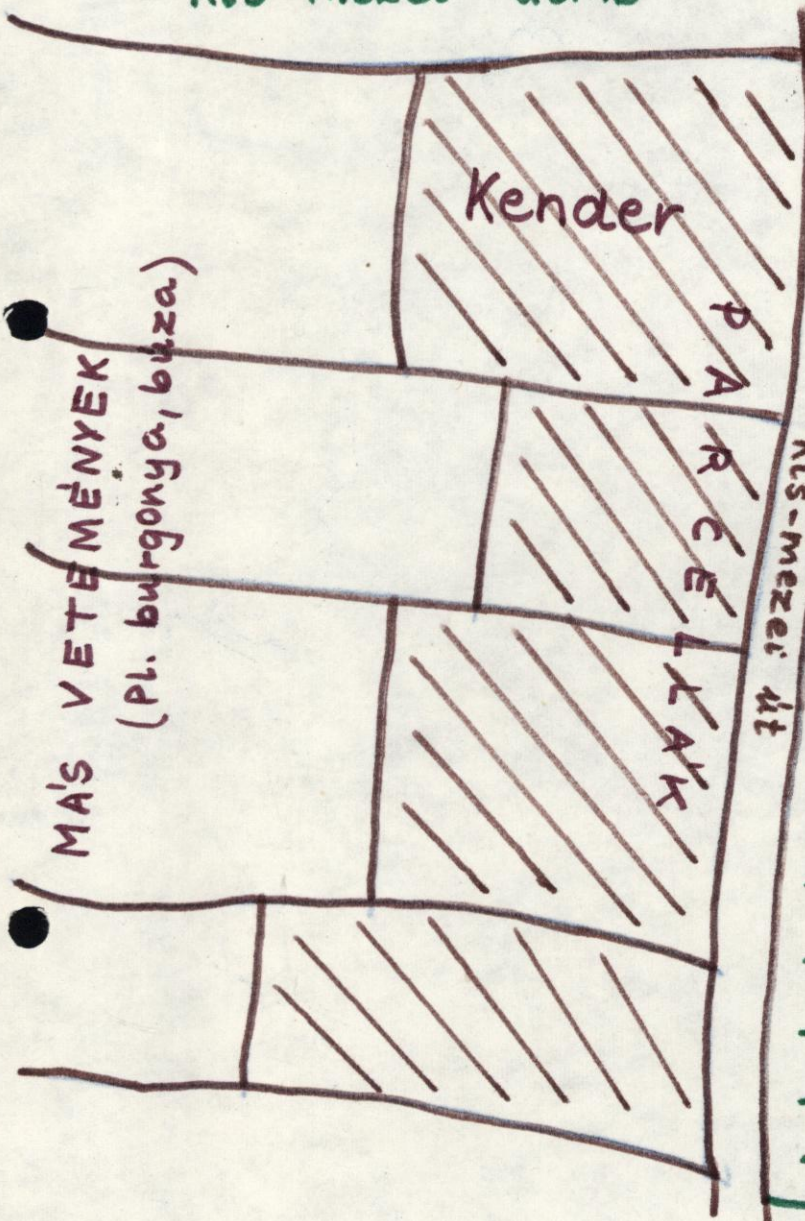
Megjelölve azok a határrészek, ahol a leggyakrabban, és a legtöbb parasztgazda termesztett kenderet.

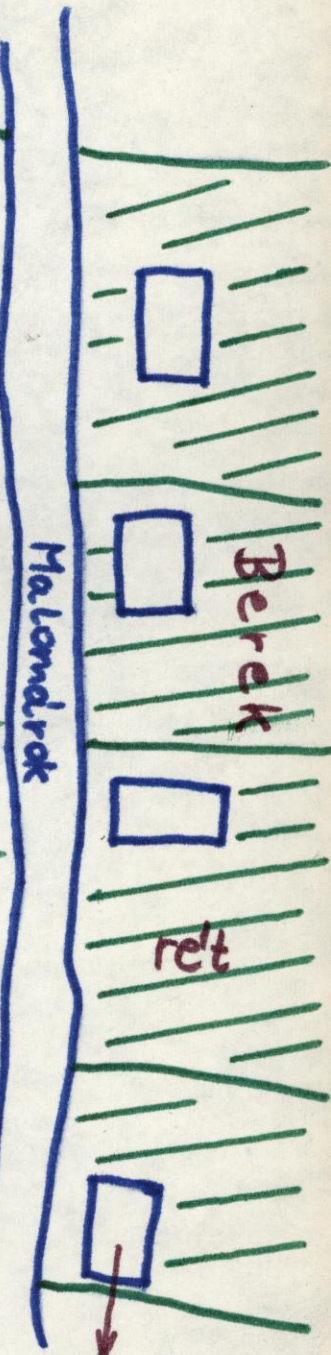
A határrészek helynevei :

- 1 Malomdrok
- 2 Tarasica-i -drok
- 3-4 Pusztavár (Kis-Pusztavár, Nagy-Pusztavár)
- 5 Kenderfődek
- 6 Gát
- 7 Kis-mező és Gáti
- 8 Gáti-rét

Kis-mezei - domb

Kis-mezei út

Kenderáztató

A kender termesztése, feldolgozása és felhasználása.

A kender termesztéséről, és a vászon szövéséig tartó munkálatakról Horváth Vaskó Józsefné /60 éves/, Fábián Lajosné /66 éves/ és Péter Pálnét /41 éves/ osztopáni lakosokat kérdeztem meg.

I. A kender termesztése

1. A kenderföldek

Osztopánban a legtöbb kenderföld a Malomárok melletti Kismezőben és Gátnál, valamint a Tarasica árka melletti Pusztavárnál volt. A Pusztavárral határos földről fenn is maradt egy ilyen elnevezés: Kenderföldek.

Azok a parasztagazdák, akik kendert akartak termesztetni, és volt is földjük ezekben a határrészekben idevetették kenderjüket. Egyrészt a kendernek kedvező jó minőségű feketeföld miatt, másrészt pedig azért, mert régen a Malomárok és Tarasica igen bővizű és tisztavizű patakok voltak, ahol a kendert ki is lehetett mosni áztatás után. A patakok melletti berkek pedig alkalmasak voltak kenderáztató tavak ásására. Így a kinyűtt kendert nem kellett messze elszállítani, hanem helyben meg lehetett oldani az áztatást és az utána következő mosást. Természetesen akiknek nem volt itt földjük, azok máshol is termesztettek kendert, az áztatókat pedig kölcsönkérték. /Megjegyzés: ma már a Tarasica eléggé kiszáradt, de az áztatókra emlékeztet még egy-két gödör. A Malomároknak azért volt olyan bő és tiszta vize, mert két malom is működött fölötté, és a molnárok mindig kitisztították a medrét. A Malomárkot ma már halastóvá duzzasztották./

A gazdák nem minden évben termesztettek kendert, csak akkor, ha szükség volt új vászonruhákra, pld. a lánynak kelengyére.

A szükség diktálta azt is, hogy mekkora területen természetesen kendert a földjükön. Így ez lehetett 50-80-100 négyszöglől is .

2. Vetés.

A kendert áprilisban kellett elvetni, és úgy mint a buzát, kötényből szórva. A kender vetéséhez külön tudomány kellett, el kellett találni az embernek, hogy egy lépésre milyen marokkal szórjon, mert ettől függött a kender sűrűsége, és ezáltal a minősége is. Nem volt jó ha túl sűrűre, vagy ha túl ritkára sikerült a vetés.

Talán emiatt, talán azért, hogy a következő babonát betartsák, de általában a férfiak vetették a kendert. A babona pedig így szól: Addig senkivel sem szabad beszélnie az embernek, amíg el nem vetette az összes kenderjét, nehogy a madarak kieggyék a magot a földből.

A kender fejlődése közben semmilyen gondozást nem igényel, de szereti a jó meleget, a szép napos időt. A szárazságot nem szereti, ezért az a jó, ha a meleg nyár közben kap egy-két kiadós esőt.

II. A kender feldolgozása.

1. A nyüvés

Egyvetésben kétféle kender terem, a magos és a virágos. A virágos kender egy-két héttel előbb érik be, mint a magos. Ezért aztán a nyüvést, az áztatást stb., kétszer kellett elvégezni. A kendert augusztusban nyüvik. Akkor kezdték el a nyüvést, amikor a kender szárán az alsó levelek kezdtek elszáradni. A kendert kézzel nyütték. Derékon fogták, hogy félméterre a földtől, és kihuzták a gyökerével együtt, azután párszor meg kellett rázni vagy odaütögetni az embernek a lábához, hogy attól a sok földtől, amit a gyökerével együtt kihuztak, megszabadítsák. Mivel a kendernek sűrű mellékgyökérzete van, a száraz földből nehéz lett volna kihuzni, ezért mielőtt nekiláttak volna a nyüvésnek, rendszerint bevárták az esőt.

A virágos kendert szálánként kellett kinyüni a magos közül, két-három szálat összefogva. Amikor megtelt az ember marka, akkor lerakta a földre a csomót. A marokszedők pedig ezekből a csomókból egy kis vékony alja kender segítségével / ez a kenderföldek széleiben, főleg az út mellett termett satnya kender volt, ami tenyéren megsodorva kiválóan alkalmas volt erre a célra / markot kötöttek. Egy kévébe 10-15-20 markot is kötöttek, ez attól is függött, hogy milyen hosszú volt a kévét összetartó, külön e célra szalmából készített zsupkötél. A kender betakarítását az egész család végezte, még a rokonságot is összehívták, ha nagy volt a kenderföld.

A kévét azután lefektették egymás mellé a kenderföld végébe, és ha jó idő volt 3-4 nap alatt leszáradtak a levelei. A következő alkalommal vittek magukkal a földre egy kissámlit, ahhoz ütögetve a markokat leverték a kenderről a megszáradt leveleket. Erre azért volt szükség, hogy később az áztatóban ne rothadjon feleslegesen.

A magos kender tehát egy-két héttel később érett be a virágosnál, amikor a mag beréje, a magház kezdett szétnyilni. A magos kendert már bátran lehetett nyüni. /Több szálat fogtak össze és húztak ki, kinek mekkora volt a marka./

A kévét a kenderföld végén a köffesztőbe tették. Ez abból állott, hogy vittek egy "jó porció" szómát /egy kocsira valót/, a felét lerakták a földre, erre a kévét, jó szorosan egymás mellé, hogy a magos végük mindig középre essen. A kévésre rárakták a szalma másik felét, sőt még a gáz is. Itt a köffesztőben addig volt a kender, amíg a magja megbarnult, szinte rothadó félben volt, és könnyen kijött a beréjéből. Ez jó időben kb. 1 hétig tartott. Ezután a kévét, illetve a kévékből kiszedett markokat még ott a kenderföldön kitergették, hogy a mag meg is száradjon. Meleg napos időben elég volt egy napig száradni a kendernek.

Tehát reggel kitergegették a kenderföldön, /ez ugy történt, hogy a kévéket szétszedték, a markokat alul, a gyökeres végüknél széthuzták, és a kender megállt a maga lábán, mint egy sátor, középen ugyanis összetartotta a megsodort kenderszál/ délután pedig elmentek kizsurmuni a magot. E célra valami ilyen sima vesszőfonatot használtak. Megfogtak egy-egy markot, és a magos végüket a vesszőfonaton dörgölték, zsurmu - ták, a mag pedig alul kihullott.

Ennek a kendernek már nem volt szükséges külön leverni a leveleit, mert a köffesztőben ugysis leszáradt. Ezután a kévéket ismét összekötötték, és az áztatókba vitték.

A magot otthon kitisztították, kiszelelték, kirostálták és a következő évben ezt vetették el.

2. Áztatás.

A férfiak dolga volt megásni a berekben a kenderáztatókat. Ezeknek a gödröknek a mélysége 2-3 méter, a szélessége kb. 1,5 méter, a magassága kb. 3 méter volt.

A kévéket keresztben, jó szorosan egymás mellé helyezték ezekben a távokba.

A kenderáztató négy sarkába 4 db karvastagságú kampós cölöpöt vertek le, ezek arra szolgáltak, hogy a kévéket a tóba nyomó, ugynevezett nyomórudakat rögzítsék. Erre a megoldásra azért volt szükség, mert a könnyű kender különben nem merült volna el a vízben. Nagyon vigyáztak arra, hogy legalább 5-6 centis álljon a kender fölött.

Máshol a kévéket ugy nyomatták a víz alá, hogy sást raktak rájuk, és azt pedig sárral tapasztották be.

A kender kb. 1,5 két hétig ázott. A magos kendert mindig pár nappal több ideig hagyták az áztatóban mert vastagabb volt a szára. El is mentek megnézni, hogy már eleget ázott-e. Akkor volt jó, ha könnyen lejött a rostja, akkor ha megszáradt könnyen törött a pazdergyája.

Áztatás után a kévétet kiszedték a tóból, szénahuzó kapocs-
csal kihuztak a kévékből egy-egy markot, és azt elkezdték
mosni az árokban. Az árok partjára kis álló padot készítettek,
erre felálltak az asszonyok, és a markot addig csapkodták a
sebesen folyó tiszta vízbe, addig mosták az árokban, amíg a
kenderről le nem tisztult az ázott, nyálkás, zöld maszat.
Mosás után vagy a kenderföldön, vagy hazavive, otthon tereget-
ték ki a kendert, ami már nem volt kévébe kötve. Jól meg kel-
lett szárogatni, mert csak szárazon törött jól a kender pazder-
gyája.

3. A zuppálás, a tilulás ^{és a} gerebenyelés.

Tulajdonképpen száradás után kezdődött a kender feldolgozása.
Ettől kezdve az asszonyoknak már minden műveletet maguknak kel-
lett csinálni, talán csak a zuppálásban segédkezett egy-egy le-
gény. A zuppálást ugyanis két ember végezte, egy, aki táncolt
a zuppán, ez lehetett egy fiatal, a másik pedig aki rakta a mar-
kot a zuppa alá. A zuppa kb. 1-1,5 méter hosszú, jó gerenda vas-
tagságú eszköz volt, ami két részből állt. Az alsó rész csak
fogazatból állott, a felső pedig kétszer ilyen hosszú volt, mint
az alsó. A szélesebb vége az alsó rész fogazatába vágott bele,
míg a keskenyebb hátsó része sima volt. Az egyik lábbal az el-
ső részre, a másikkal a hátsóra kellett ráállni, és egyik láb-
ról a másikra nehezedni. A markot pedig a zuppa szájában kel-
lett huzogatni, és így a fogazat megtörte a kender pazdergyáját.
A zuppát jó száraz akácfából házilag is elkészíthették, akár -
csak a tilulót.

A tilulást a következőképpen kellett végezni: egyik kézzel a
tiluló kaját mozgatni, a másikkal pedig a kendert tartani, il-
letve huzogatni. A tiluló finomabban megtörte a kender kemény,
fás részét a pazdergyát, ami alul kihullott azon a nyíláson,
/ami kb. 6-10 cm mély és 3-4 cm széles volt/ ahová a tiluló
karja belecsapott.

A kendert ki is kellett fésülni a gerebenyen. A gerebeny fő része a kb. 20-25 cm átmérőjű vaskorong, amiből 15-20 cm-es hegyes vasszögek álltak ki. Ezt ráépítették egy deszkára, amit le kellett szögezni valamilyen masszív helyre, hogy ne tudjon elmozdulni. Ide csapkodták a markokat, és a gerebenykifésülte a kender közül a zuppálás és tilulás után megtörött és még ki nem hullott pazdergyát, úgy, hogy az ember kezében csak a tiszta kenderszál maradt.

A gerebenyen visszamaradt kenderszálat, a kócot nem szokták megfonni, de ez kiválóan alkalmas volt a földes szoba felsikálásához és madzag sodrásához vagy kötél készítéséhez.

/Ebből sodorták a husmadzagot, zsákmadzagot stb./

A kendert úgy szokták puhítani, hogy a két tenyerük között dörzsölgették.

4. A fonás.

Ezt a kifésült kendert tulajdonképpen lehetett fonni, de addig is, a következőképpen tárolták: fogták a kendert egy marok nagyságu csomót és megcsavarták, azután pedig felébe hajtották, és a két ágát ismét összecsavarták. Fogtak több ilyen babát, és egy madzaggal összekötötték őket és a padláson felakasztották egy szögre. Mindez azért volt szükséges, hogy a kenderszálak feleslegesen ne keveredjenek össze, és így ne nehezedjen meg a fonás.

Fonóra a faluban nem emlékeznek, egy-egy család asszonyai és leányai dolgoztak otthon a rokkán. Hogy meddig tartott a fonás, az csak az asszonyok ügyességétől és szorgalmától függött.

A rokkát bognármesterrel készítették el, aki ezt egyszerű faragásokkal és színes festéssel díszítette.

Fonás előtt a babát szét kellett bontani, és meglazítani a kendercsomót, hogy minél könnyebben lehessen belőle egy-egy szálat kihuzni.

Ezért a kendert meg kellett tiporni, úgy, hogy az egyik végét a jobb kezükbe fogták, és a bal lábukkal csomókat "tiportak" ki belőle, amit újra visszaraktak a marokhoz. Közben jól ki kellett rázogatni a kendert.

Ezután ismét kettőbe hajtották a kendert, vagyis a kócot /tulajdonképpen nemcsak a gerebenyen visszamaradt kendert nevezték kócnak, hanem a még megfonatlan kendert is,/, és egy spárgával vagy kenderfonállal rákötötték a rokka vendégfájára.

A vendégfát azért nevezték vendégfának, mert akármilyen 80-90 cm-es egyszerű bot pld. bodzaifa is megtette. Tehát nem a rokka alkatrésze volt, csak a kócot tartotta. Egy szálat kihuztak a kenderből, /csak úgy simán meg kellett pederni/ alulról fel-felé áthuzták a rézből készült orsószög, a cucca egyik végén lévő lyukon. A cuccán forgott az orsó szárnya, az orsó, és a kisorsókerék is, amit másképpen segédorsónak neveztek.

Az orsó szárnya vékony falemezből készült és patkó alakban körülölelte az orsót. Mindkét szárnyán 6-7 lyuk volt, egyenlő távolságra egymástól. A fonás elején az első lyukba dugták bele a drótból hajlitott kampót. Ebbe fűtték be a szálat előlről hátrafelé, majd rákötötték az orsóra.

Amikor az orsó eleje betellett, a kampót odébb vitték egy lyukkal és így tovább. Így azután az orsón egyenlő mértékben oszlott el a fonál.

A rokka kerekét a pedállal, az ugynevezett nyomatékka, lábbal mozgatták. A nyomaték hajtókarral kapcsolódott a kerékhez. A keréken két bevágás volt. Az egyik bevágásról a szij átment a segédorsóhoz, majd a kerék ellenkező bevágásába, onnan pedig vissza az orsóhoz. Így tehát a szij /ami erősen megfont kenderből készült/ az orsók alatt kereszteződött. /Megjegyzés: ez a rokka-fajta, amit a faluban használtak, az ugynevezett sváb rokka. Jelentősége az, hogy a kerék a két bevágás miatt gyorsabban forgott, ezáltal könnyebb és gyorsabb volt a fonás./

A dudafával, illetve jobbra-balra csavarásával lehetett igazítani a rokkafejet, azt, hogy az orsó és a segédorsó milyen távolságban legyen a keréktől, ezáltal milyen feszes legyen a szij.

A dudafát azért nevezték így, mert a kicsi gyerekek, mikor anyjuk font, leültek a földre, a rokka mellé, a dudafát a szájukba fogták, és úgy fújták, mint a dudát, a rokka egyhangu berregése mellé.

A fonás tehát úgy történt, hogy az asszonyok leültek a rokka mellé, a jobb lábukkal a pedált mozgatták, taposták, ami a kerék és a szij utján az orsót forgatta.

Kihuztak a kócból egy-két szálát /attól függ, hogy milyen erős fonalat akartak fonni/ és azt mindkét kezük ujjaival pödörték, de úgy, hogy a bal kezükkel közben tartották a szálát, miközben a jobb kezükkel időnként megnyálazták, hogy jobban meglehessen pödörni.

Amikor elfogyott a kóc, akkor kb. az orsó is betellett, ezért le kellett szerelni a rokkáról.

A megfont fonalat az orsóról az áspán feláspálták. Így jött létre a rőf. A rőf nagysága változó, attól függ, hogy milyen volt az áspa /kb. 70-100 cm/. Az áspa nagysága a gombolyítóhoz is igazodott.

5. A fonál fehéritése.

Az így kötegekbe szedett fonalat meg is kellett fehériteni, mivel szürke és piszkos színű volt. A fonál fehéritésének módja a hamusluggal történő párolás volt. Ez ugyanúgy történt, mint ahogy a vászonnál, ami pedig a továbbiakban részletesen le van írva. A fonalat fehérités után kiűszokták mosni a patakban. Azután kitergegették a kertre, és mivel a fehérités januárra, februárra esett, a kender jó ropogósra fagyott a hideg téli éjszakában.

A fonalat fel is kellett "gombolyítani". A faluban nem a máshol használatos motollát, hanem egy sajátos gombolyítót használtak. Ez három lábon támaszkodott a talajra, a magassága nem haladta meg a 60 cm-t.

Négy karja a kereszteződés^{ük}ben egy vascsavarral kapcsolódott a lábakhoz, és ezen forgott is.

A rőföt ráakasztották a karokon levő fogakra és elkezdték a fonalat gombolyítani, pld. egy csutára, miközben a rőf forgott a gombolyitón.

Igy, gombolyagban szokták elvinni a fonalakat a takácshoz, vagy otthon kezdtek neki a szövésnek.

6. A szövés.

A faluban a szövésnek nagy hagyományai voltak, de csak a felszabadulás előtt, a régi időkben. Ma már alig találni olyan asszonyt, aki még emlékszik a szövés tudományára.

A falu lakói vagy ezekhez a szőni tudó asszonyokhoz vittek el a fonalat "megszüjetni", vagy pedig a szomszédos falvakba, Somogyjádra, Somogyvárra a takácshoz.

A szövést egy ilyen szőni tudó asszony Koczka Lajosné /54 éves/ mesélte el. Ő szinte a szövőszék mellett nőtt fel, már 13 éves korában segédkezett a nénjének. A 30-as években szövőtanfolyamot végzett, a felszabadulás után pedig a fonodában is dolgozott. Sok osztopáni vitte hozzá a fonalat megszüjetni. Ma is megvan a szövőszéke, ami már egy új típusú, modernebb változat, bár 1938-ban készítette egy bognár mester.

a. A fonál felvetése a vetőfára.

A gombolyagokat először is szétosztjuk edényekbe, tálakba, vagy szakasztókba. Ezután a fonalat fölvetjük a vetőfára.

A vetőfa átmérője kb. 1 méter.

Összekötünk két szál fonalat, és ráakasztjuk az alsó lécen levő csinszedő fogakra. Kiszámoljuk, hogy hány méter fonalat akarunk előkészíteni a szövéshez, és akkor a felső lécet odahelyezzük, ahová kiesik a méterünk. A felső lécen is van három csinszedő fog, ott megfordulunk, és jövünk visszafelé.

Ez mindaddig megy, ameddig az egész mennyiség fonalat föl nem vetettük, amit meg akarunk szőni. Hogy mennyi fonalra van szükség ahhoz a vászonhoz, amelyet szőni akarunk, azt onnan tudjuk meg, hogy a bordafogakat megolvassuk. De azt már tapasztalatból tudja az ember, hogy a készitendő vászonhoz milyen borda kell, és ezen a bordán mennyi bordafog van.

Ha sima vásznat akarunk szőni, akkor egy bordafogba két szál megy, ezért kellett a felvétést is kétszálával csinálni. Amikor elkészültünk a felvétéssel, elkötjük a szálat és ráaggatjuk a szegre. Akkor ott megvan a fonál csinja szedve. Egy vastagabb madzaggal el is kell kötni, amit a szegek mellett huzunk be. Ugyanazzal a madzaggal kell levenni a vetőfáról a fonalat, mégpedig láncban.

b. A fonál felvetése a szövőszékre.

A fonál felvetéséhez legalább három hozzáértő ember kell. Egynek eresztetni kell a láncot, vagyis a fonalat elbontani. Egynek hajtani kell a hengert egy főtekerő fának a segítségével, egynek pedig a fogast kell vezényelni, vagyis felvezetni a fonalat a hengerre. Nagyon kellett vigyázni arra, hogy a fonál szépen, menetelesen menjen fel a hengerre, hogy a széleinél le ne dőljön. A felvezetés a fogas segítségével történt. Ez a bordához hasonlított, de a bordánál ritkább fogazatu volt. Ebbe kellett egyenletesen elosztani a szálakat. A feltevő fogas egy-egy fogába így 8-10-12 szál ment, a vászonnak megfelelően. Amikor felért a fonál a hengerre, akkor egy madzaggal, úgy mint a vetélőn, el kellett kötni a csinját. Azután a madzag segítségével elnyitjuk a fonalat kétfelé és oda bedugunk 2 db 2 cm átmérőjű, méteres, csinpálcához hasonló pálcát.

Akkor a pálcát mindkét végén megkötjük, hogy le ne szaladjon róla a fonál. Most a pálcák segítségével szépen, egymás után jönnek a fonalak úgy, ahogy a nyüstbe be kell fűzni. Ezt két személynek kell csinálni. Az egyik adogatja be a szálat, a csinpálcával elválogatja, a másik pedig szedi be a nyüstbe a fonalat. ~~Am~~ nehezebb dolog ez volt. A bordafogba ugyanis két szál ment, de itt vigyázni kellett arra, hogy ne egy nyüsten legyen mind a két szál, mert a nyüstbe szálanként kellett befűzni a fonalat. Sima vászonnál csak két nyüstit használtunk, de ha mintázni akartunk, akkor 4 nyüstbe kellett befűzni a fonalat.

Amikor a bordába befűztünk egy gombolyagra valót, akkor azt bokrára megkötöttük, hogy szét ne széledjen, ki ne menjen a bordából. Ezután az összes gombolyagot befűztük.

Volt egy kétméteres vászondarabom, ezt kezdővászonnak neveztem. Ezt beletettük az alsó hengerbe, amibe a vászon ment úgy, hogy egy kis vékony pálcával beleszorítottuk. / Ez olyan hosszú volt, mint a vászon szélessége. / Erre az alsó hengerre felhajtottuk a vásznat. A vászonnak az innenső végét pedig bevarrtuk, a bevarrásba egy erős pálcát dugtunk. Egyet pedig mellé tettem és a két pálcát összekötöttem a végüknél. Erre az utóbbira kellett rákötni a fonalat, menél apróbbra, sűrűbbre. Leginkább 4-6 szálat szoktam rákötni. Nagyon vigyáztunk arra, hogy a fonalak egyenlő mértékben feszítsék a pálcát, nehogy a vászon később loknis legyen, vagyis az egyik ~~vége~~ szélé ^{bővebb legyen} mint a másik. Ezért azt szoktam csinálni, hogy a fonalat először megkötöttem a pálcák két szélén, utána a közepén és ezekhez viszonyítva osztottam be a többit.

Amikor mindezekkel végeztünk, akkor a nyüstökre felraktuk a hámfákat. A nyüstök végén ugyanis volt két madzag kötve a hámfának.

Most a hámfának a közepére kötöttünk madzagot és ezzel felkötöttük a lábitót. Ezután lenyomtuk a lábitókat és így a fonál elnyilott kétfelé. És tulajdonképpen most kezdődött a szövés. De előtte van még egy fontos dolog, amit meg kellett csinálni. A kenderfonalat ugyanis csak akkor lehetett megszőni, ha megkenték valamilyen sikos kenőccsel. Ezért rozs-lisztből főztünk a kifőtt tészta levéhez hasonló levet /ha elég sűrűre sikerült, akkor még az is megtette/, de sűrűbbet és ezzel gondosan ki kellett készíteni a kifeszített fonalat. Fogtunk két zsurulókefét, belemártottuk ebbe a főzetbe, azután az egyik kefét a fonalon fölül raktuk, a másikat alul és így a keféket huzogatva úgy ki kellett készíteni a fonalat, hogy az nehegy összeragadjon. Aki nem jól kente ki a fonalat, az nehezebben tudott szőni. Volt is erre egy mondás: ha nem izzad a takács a kenésben, akkor izzad a szűjésben.

Amikor megszáradt, akkor lehetett kezdeni a szövést. "

c. A szövés.

Amikor tehát elnyitottuk a fonalat, a bordán innen elkezd-
tük a hajót /így neveztük a kézivételőt/ keresztül]dobni. A hajóban volt egy borzacséve, erre cséváltuk fel pamukot, vagy a fonalat. A borzacsévét úgy készítettük, hogy vág-
tunk egy 7-10 cm-es darabot a bodzafából, annak egy drót segítségével kitöltük a belét, és a helyébe egy vékony nád-
szálat dugtunk. Ezen forgott a cséve. Nagyon vigyáztunk ar-
ra, hogy a csévét jól orsózzuk fel, mert ha ledőlt a fonál, /főleg ha nagyon kemény volt/ az egészet el lehetett dobni. Amikor a hajót egyik kezünkkel átdobtuk az egyik oldalról a másikra, azután mindjárt ugyanazzal a kézzel a bordaládát kellett kinyomni a nyüstig. A másik kézzel pedig gyorsan elkapni a hajót, és a bordaládát kinyomni.

Tehát amikor az ember az egyik kezével elkapta a hajót, akkor mindjárt átdobta a másik kezéhez. Dehogy a másik keze szabad legyen ezzel kellett kinyomni a bordaládát, és így tovább. Ezért volt jó a rángatható bordaláda, mert ott csak egy madzag segítségével kellett mozgatnunk a gurulós hajót, ami beleszaladt a bordaládán levő hajóházba. Tehát itt egy kézzel lehetett állandóan a bordaládát kinyomni és egy kézzel pedig a hajót mozgatni. Így nem kellett az embernek kapkodnia, a szövés könnyebb volt, és szaporább.

A szövést pedig a következőképpen kellett befejezni. Ha több vásznat szőttünk folyamatosan, akkor úgy csináltuk, hogy nem engedték ki a nyüstből a fonalat /nem vágtuk el, hogy ki ne szaladjon/, hanem feltettük a másik vég fonalat. Nem vettük le a vásznat, hanem összekötöttük a két szál fonalat, nagyon szépen, hogy el ne széledjen. Meg is kellett kenni, hogy így még tartósabb legyen. Száradás után óvatosan keresztülhúztuk a nyüsten és a bordaládán, és akkor ott kezdtük el a szövést. Így pazalódott el a legkevesebb fonal. Amikor az összepödört rész leért a hengerig, akkor vágtuk el. Általában 30 m vásznat szőttünk egy végbe.

7. A vászon fehérítése

Fehériteni a már megfont és az áspárol lánokban leszedett kenderfonalat és a minta nélküli vásznat szokták.

A vásznat vagy azért fehérítették, mert a fonál fehérítése elmaradt, vagy pedig azért, hogy jeles napok, ünnepek előtt /pld. husvét, karácsony/ az időközben és használat közben megsárgult ruhadarabokat felujítsák.

A vásznat kétféleképpen lehetett fehéríteni.

A sima vásznat /ez tiszta kenderből készült és általában lepedővászonnak használták/ végbe fehérítették. A vásznat kiterítették a frissen kaszált, tiszta rétre, és rózsaféjes csöves öntözőkannával addig locsolták, amíg az egész darab nedves nem lett.

Az öntözéshez használt vízbe gyakran kevés klórmeszet is keverték, ez növelte a fehérítés hatásosságát. A vásznat addig hagyták ott a földön, amíg meg nem száradt. Akkor megfordították a másik oldalára, és újból meglocsolták. Az egész műveletet addig ismételték, amíg sütött a nap, a vászon ki nem fehéredett: "ki nem szivta a nap".

A fehérítés másik módja a hamusluggal történő párolás volt, ezt legfőképpen a fonál és a különféle rudadarabok /péntő, ing, gatyá, lepedő/ fehérítésénél használták.

A hamuslugot vagy édeslugot úgy készítették, hogy a külön erre a célra már régebben félretett akácafahamut egy fazékban megfőzték, ezt a megfőzött hamut pedig valamilyen nagyobb edénybe pld. vasfazékba vagy teknőbe rakták és forró vizet öntöttek rá. A vászonfuhákat ebben a lugban fehérítés előtt jól átmosták, "fődörgüték" és tisztán tették a pállósajtárba.

A párolás a következőképpen történt.

A pállósajtár aljára lerakták a megfehérítendő ruhákat, és forró hamuslugot öntöttek rá. A piszkos vizet, ami eleinte hidegen folyt ki a pállósajtár csapnyilásán, felfogták az edényben, és ezt a hamuslugot ismét felforralták és ráöntötték a ruhákra, a pállósajtárba. Addig öntözgették forró hamusluggal a vásznat, amíg alul is forró víz nem jött ki. Akkor bedugták a csapnyilást, letakarták a ruhákat, és addig hagyták /pár napig/ a vásznat a forró hamuslugban, amíg az "jó meg nem ket, szépen meg nem sárgut".

A vásznat fehérítés után ki is kellett mosni. Teknőbe kiöblögetni nagy munka lett volna, ezért elszokták vinni az árokra. Mivel a párolást mindig télen csinálták, nem volt kellemes dolog a jéghideg vízben a ruhát kilapickálni.

A hideg ellen úgy védekeztek az asszonyok, hogy melegvizet ruhát csavartak a lábukra.

III. A mintázás és a különböző vásznak felhasználása.

Általánosságban nézve háromfajta vásznat szőttek. A durvább kenderfonalból zsákot szőttek. Hogy erős legyen a zsák, vastagabbra kellett szőni, ezért 4 nyüstöt és 4 lábitót használtak. A zsák szövése tehát valamivel nehezebb volt a sima vászon szövésénél.

A sima vászonból, amit tiszta kenderből szőttek, leginkább szalmazsákot és lepedőt készítettek, de a házkörüli munkához is jó erős, "dógos ruhát" lehetett varrni. Ezeket meg is festették a boltokban kapható porfestékekkel feketére, sötétkékre vagy barnára. Másfajta ruhát nemigen készítettek tiszta kenderből. Ezt mutatja a következő kis tréfás mondóka is, amelyben az egyik asszony megszólja a másikat amiért a szoknyája, a péntője úgy áll mint a vas, mereven. Bizonyára tiszta kenderből, kócból van.

"Hosszi daróc, hosszi daróc !

Hosszi bizony komámasszony, vékonyabb a kasnál!"

A finomabb vásznakot finomabb fonalból szőtték és fehér pamukkal bélelték.

Ilyen vászonból készültek a következő rudarabok.

Férfiaknak: 8-10 szeles bőgatyat készítettek, amelyet hosszadalmas és nehéz munkával kellett lerakni. A bőgatya csak akkor volt szépen lerakva, ha a szára úgy állt, mint a harmonika. A bőgatya alá szűkebb száru alsógatyát is vettek, ezt nem kellett lerakni. Készítettek bő ujjú inget is, ennek a disze az volt, hogy az elejét "kiluccakkozták". A mellény volt az egyetlen ruhadarab, amit meg kellett festeni, mégpedig feketére.

Nőknek: Az asszonyok általában csak alsószoknyákat, a 4-6 szeles péntőket varták kendervászonból. Ennek alját ollóval kiccakkozták.

Gyerekeknek: A kisgyerekeket nem járatták vászonból készült holmiban, de a 10-13 éves legénykéknél már volt bőgatyájuk, a lányoknak pedig több péntőjük.

A szakasztóruhák, törüközők, abroszok és a ki tudja mi mindenre használható kisebb-nagyobb zacskók is a finomabb vászonból készültek. /Ezekben a zacskókban pld. lisztet, vetőmagot, diót, babot tároltak/

Az abroszokba, a törüközőkbe és szakasztóruhákba már egyszerűbb vagy diszesebb mintákat is szőttek, vagy szűjettek. A minta minősége 3 fajta lehetett. A legegyszerűbb volt az ugynevezett szalagos minta, amit szálába szőttek. Ez annyiból állt, hogy egy másik hajóba fehér pamuk helyett pirosat csévélték föl. Így csak különböző vastagságu csikokat tudtak készíteni, de meglepő, hogy így is milyen változatos lehet a him.

A fölszedéses és duplaveréses minta elkészítése már sokkal nagyobb és veszélyesebb ^{munkával} mintával járt, bár ha a szépségét nézzük, azt mondhatjuk, hogy megérte. A duplaveréses minta azért volt nehezebb, mert a szálakat 4 nyüstbe kellett befűzni és 4 lábitóval /esetleg még 4 oldallábitóval/ kellett dolgozni. Ennek eredménye az, hogy a duplaveréses mintakétszer olyan vastag, mint "szálába", és a színe ugyanaz mint a visszája. Ha ugyanis sima vásznat szőtt az ember akkor a bordának minden fogába egy szál fölül maradt, egy pedig alul. A duplaveréses mintánál pedig az egyik bordába lement mind a két szál, a másik bordába pedig fönt maradt mind a két szál.

A fölszedéses minta elkészítéséhez leginkább csak a takácsok értettek, hiszen ez volt a mesterségük.

Fölszedéses eljárással igen szép himeket tudtak csinálni, de ^{hogy} ez milyen vesződéses munka volt, azt az a tény mutatja, hogy a réf mellett / ez volt a vászon hosszúságának mértékegysége / külön minden mintát is ki kellett fizetni.

A fölszedéses mintát vagy egy szépen kifaragott fatüvel, kézzel szedték fel / ekkor minden mintát külön fel kellett szedni / , vagy pedig úgy szőtték a vászonba.

Ez úgy történt, hogy mintát felszedték négy, a csinpálcához hasonló pálcára. Azután a mintát meg kellett emelni, és ahol a pálcák felvették a fonalat, oda kellett bedugni a lapickát / ez kb. 60 cm-es, 10 cm széles falemez volt / és megfordítani az élére. Ez elnyitotta a fonalat kétfelé, így át lehetett dobni a hajót a piros pamukkal.

A szakasztóruhák, a törüközők mindig olyan szélesek voltak, amilyen széles volt a szövőszék: kb. 50-60 cm. A szakasztóruhák mérete tehát 50-60x50-60 cm-es. Mintát a szakasztóruhák két végébe szőtték, természetesen beljebb kezdték pár centivel a szélénél. A him szélessége nem haladta meg a 10-12 cm-t. A törüközők hossza kb. 120-140 cm volt. A törüközőnek szintén csak a két végébe szőtték mintát, ennek szélessége 20-30 cm-ig terjedt. Az abroszok szélessége 100-120 cm, a hosszúságuk pedig 150-165 cm volt. Az abroszok ^{ba} 5-8 himet is szőtték. Szövésénél arra kellett vigyázni, hogy pontosan számolja ki, mérje le az ember a minták szélességét, távolságukat egymástól és a szélektől. Az abroszoknak ugyanis csak a felét lehetett egyszerre megszőni, és ha a két darab mintái nem pontosan illeszkedtek, akkor nem lett szép az abrosz. Sajnos a képen látható abroszok nem mindegyikénél törekedtek erre a takácsok.

A duplaveréses és felszedéses mintával diszitett abroszokat, szakasztókat, ^{rubdát} tűriközőket bizony sajnálták hétköznapi használatra elővenni. Egyrészt mert ezeket szőtték a legfinomabb fonálból, másrészt ezeken volt a legszebb és a legdrágább minta. Ezért inkább gyűjtötték a szekrénybe a leánynak kelengyének, vagy pedig azért, hogy kivételes alkalmakkor, ünnepeken legyen mit elővenni, legyen mivel a háziasszonynak büszkélkedni.

T a r t a l o m

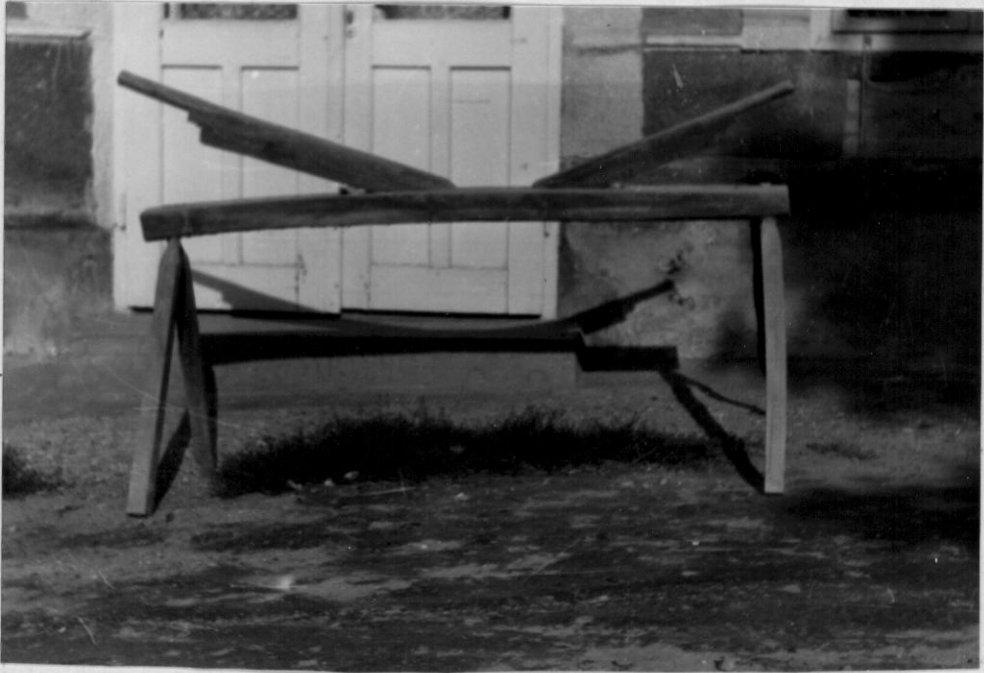
I. A kender termesztése.

1. A kenderföldök
2. Vetés

II. A kender feldolgozása.

1. Nyívés
2. Az áztatás
3. A zuppálás, a tillulás és gerebenyelés
4. Fonás
5. A fonál fehéritése
6. Szövés
7. A vászon fehéritése

III. A mintázás és a különböző vásznak felhasználása.

Kettős tiluló. Az egyik fele a zuppdát helyettesítette, ugyanis durvábban törte meg a kender pászdergyáját, mint a másik fele.

Gerebény

A fonás két mozzanata

A rokka mellett Mariska
néni, vagyis Fábán La-
josné ül.

Így kell pederni a ken-
dert, hogy fonál legyen
belőle.

Egy rőf még megfehé-
rítetlen kenderfondl.

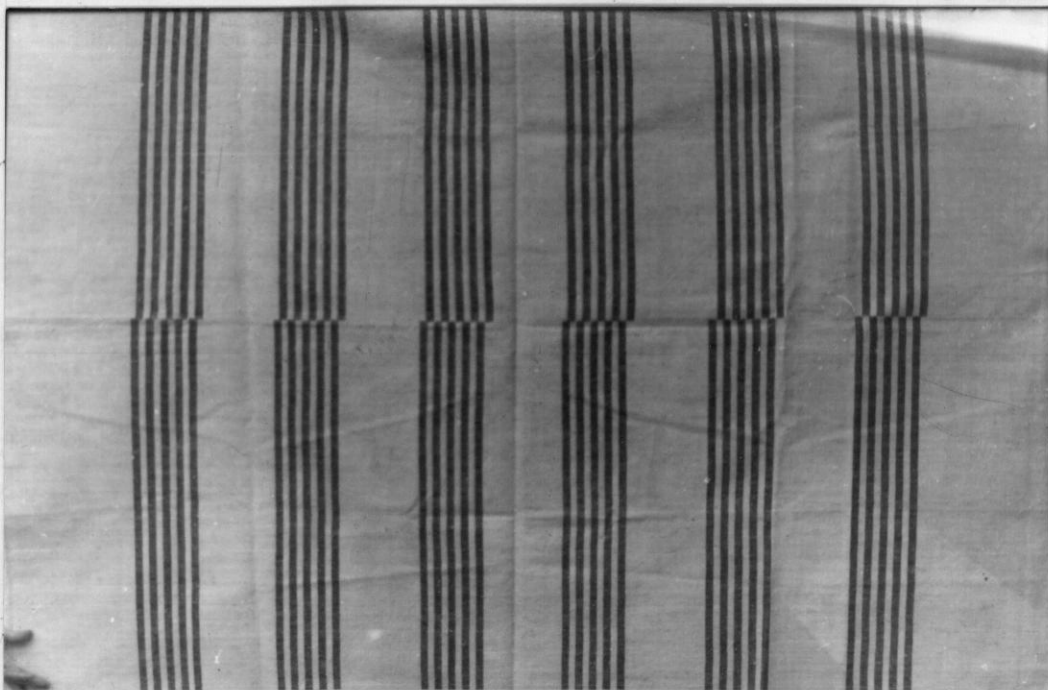
Több rőf egy kötegbe
szedve.

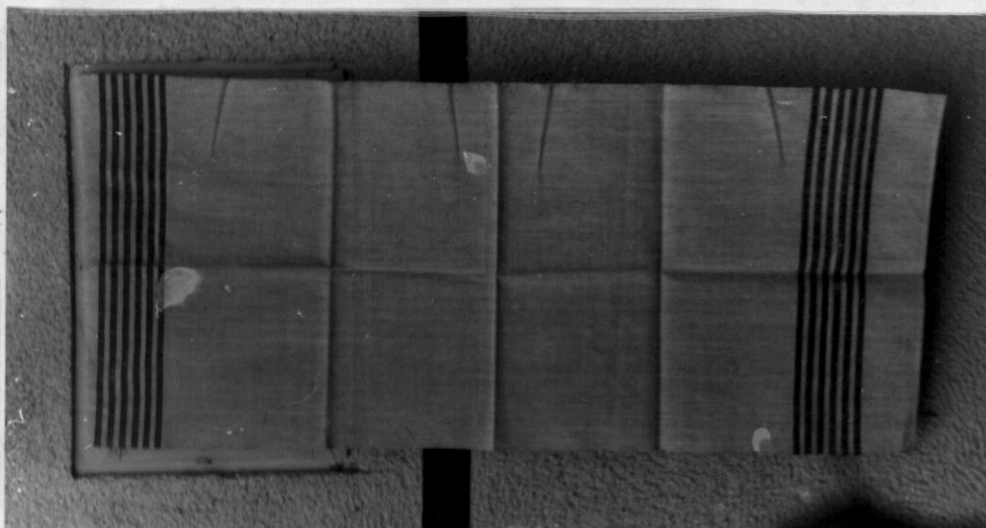

Cakkos pentő és alsógatya

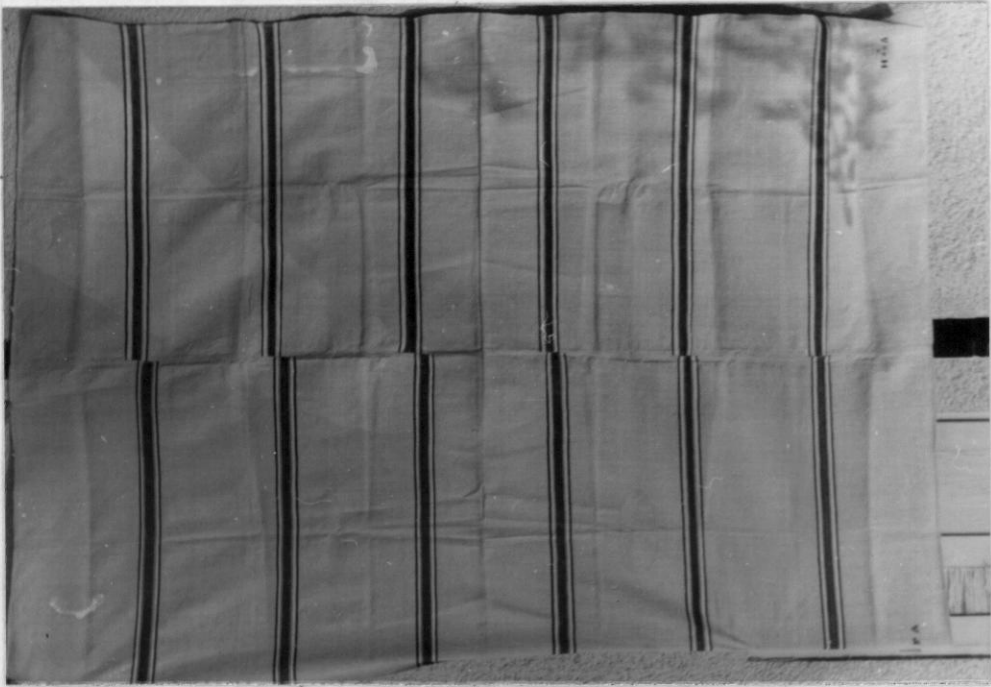

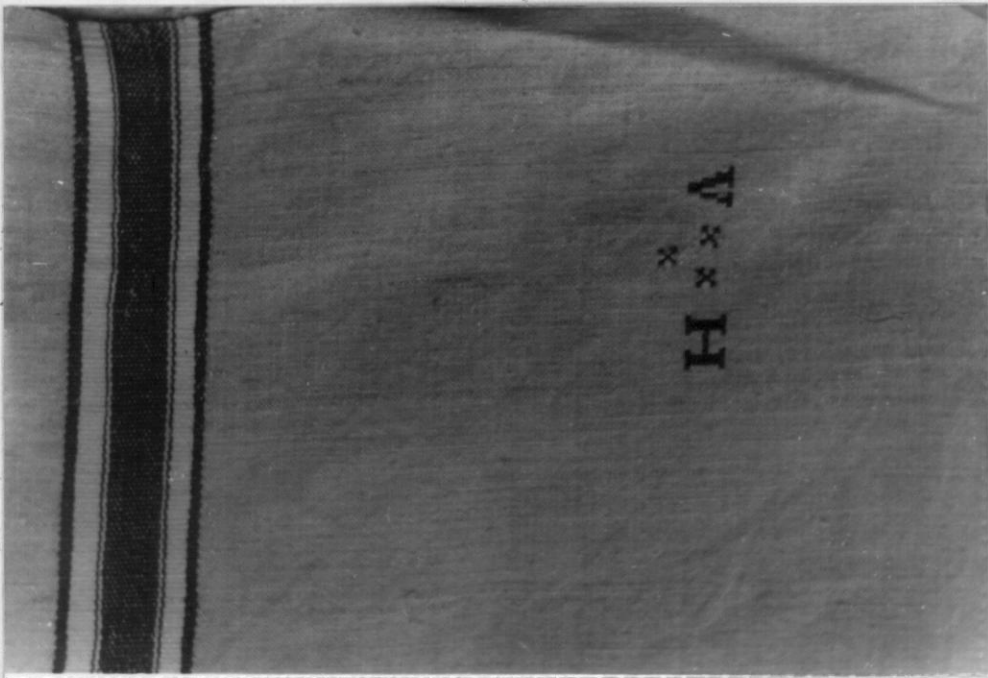
Szalag-hímés abrosz és törülköző.

Gyakran előfordult, hogy ugyanazt a hímét szüjették az abroszba, a törülközőbe, sőt a szakasztóruhába is.

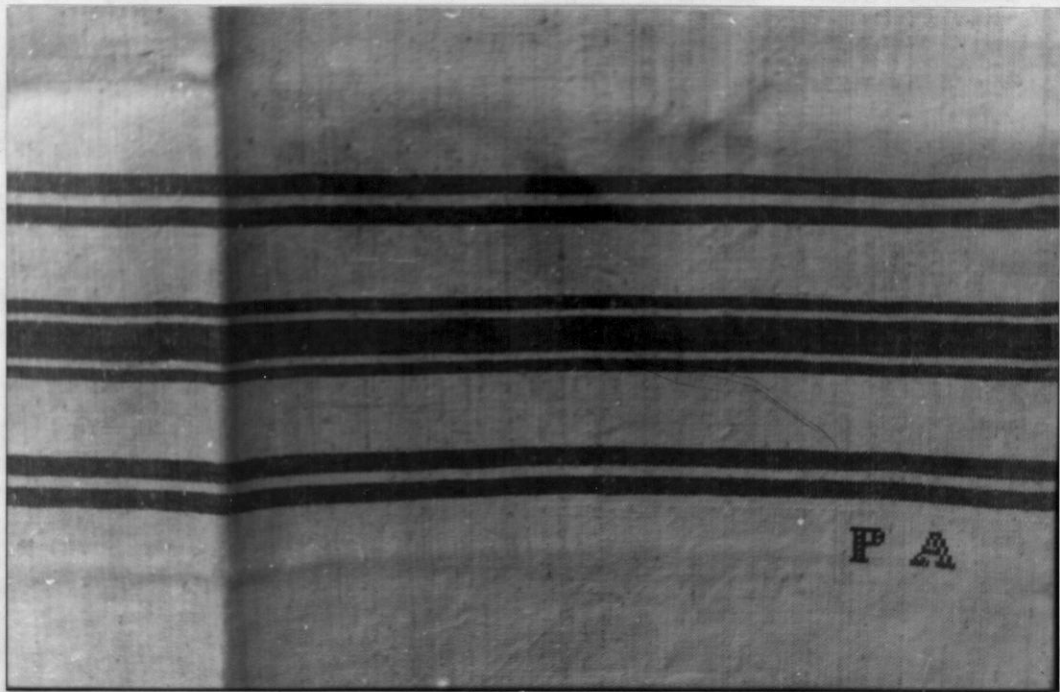

Szalag-hímes abrosz.

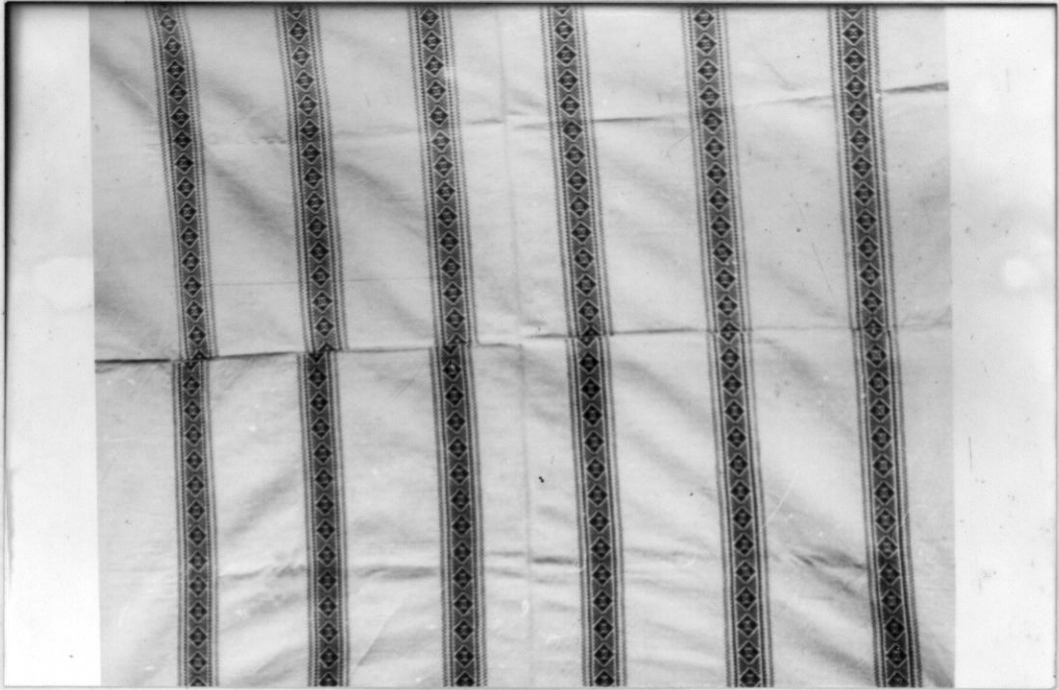
A „szálába” szőtt minta kinagyítva.

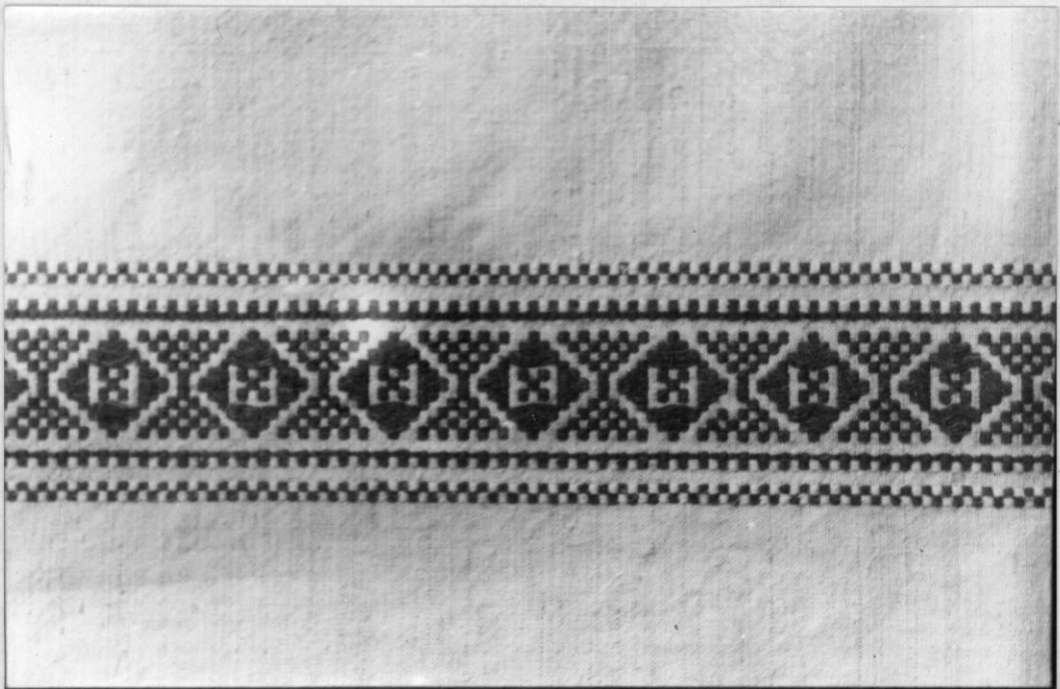

Törüközö szalag-hímje.

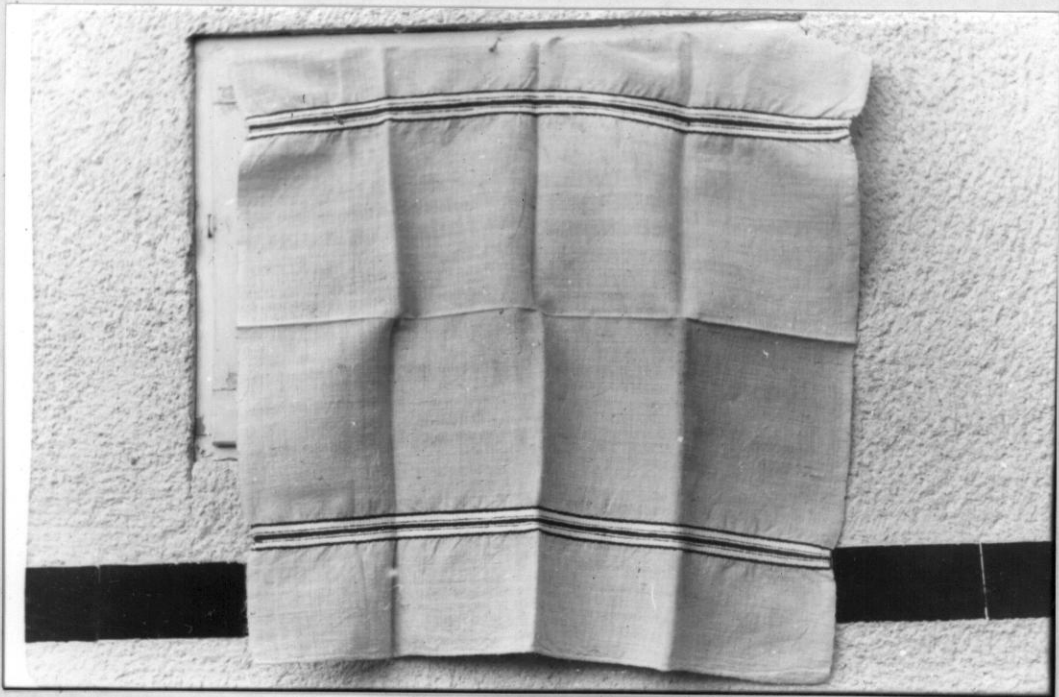
A kelengyének, staférungnak szánt ruhákba, az abroszok, törüközök, szakasztóruhák egyik sarkába, a minta alá gyakran behímézték a lány nevének kezdőbetűit.

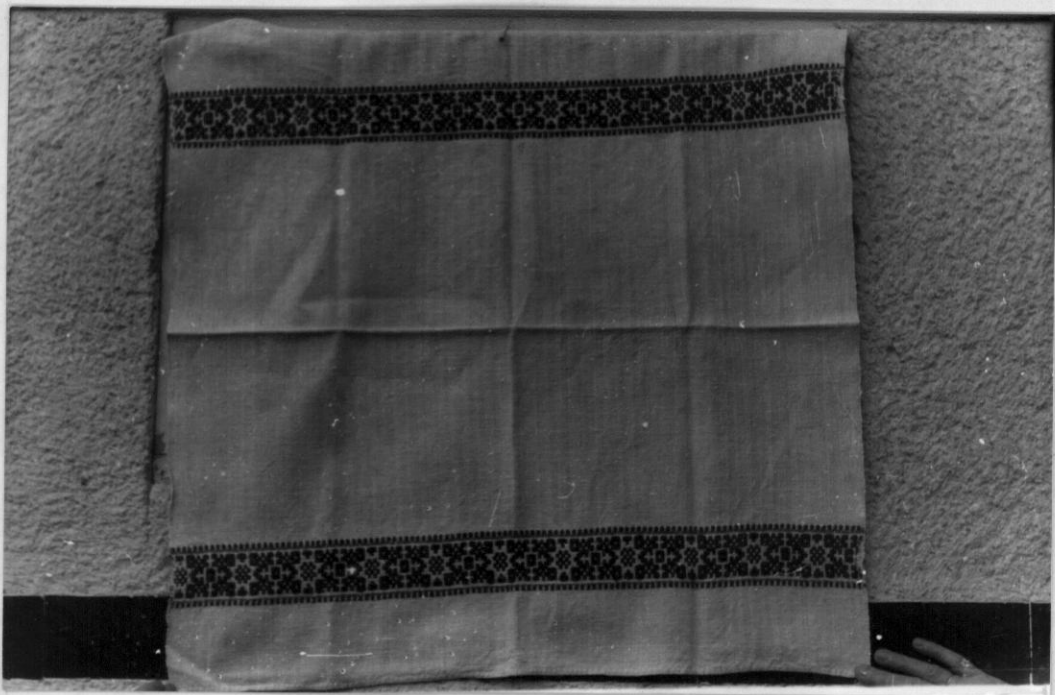
Felszedéses mintájú abrosz.

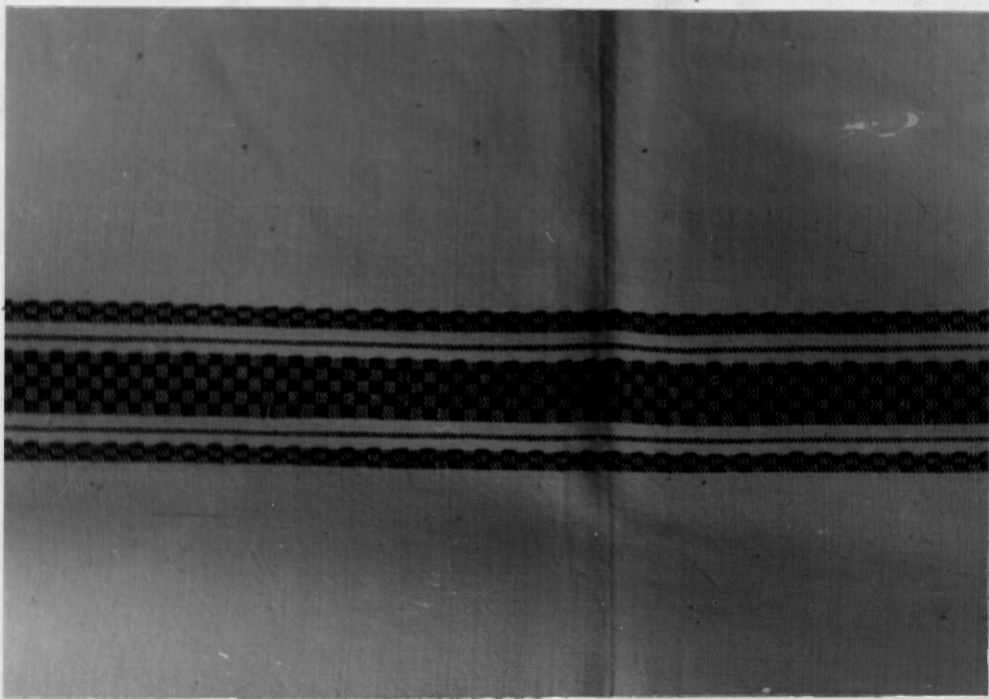
A felső abrosz mintája kinagyítva.

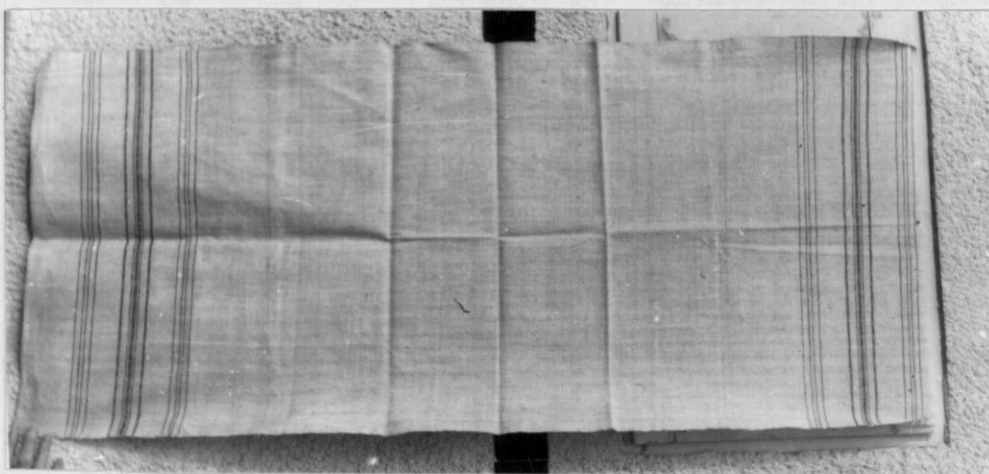
Duplaveréses mintájú szakasztóruha.

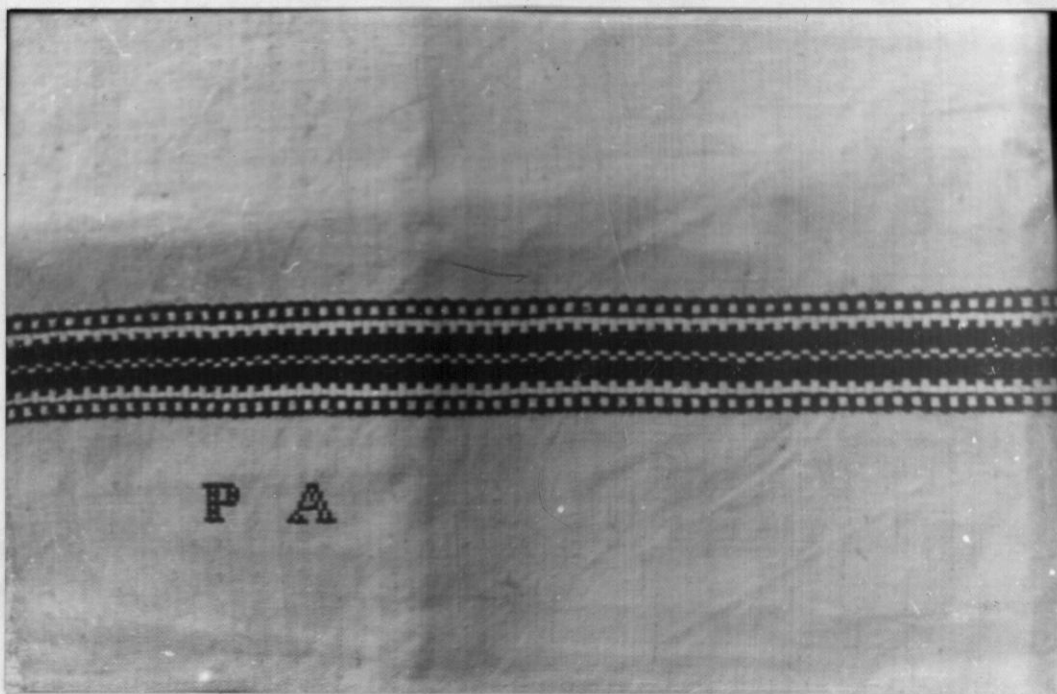
Ünnepre szánt felszedékes mintájú szakasztóruha.

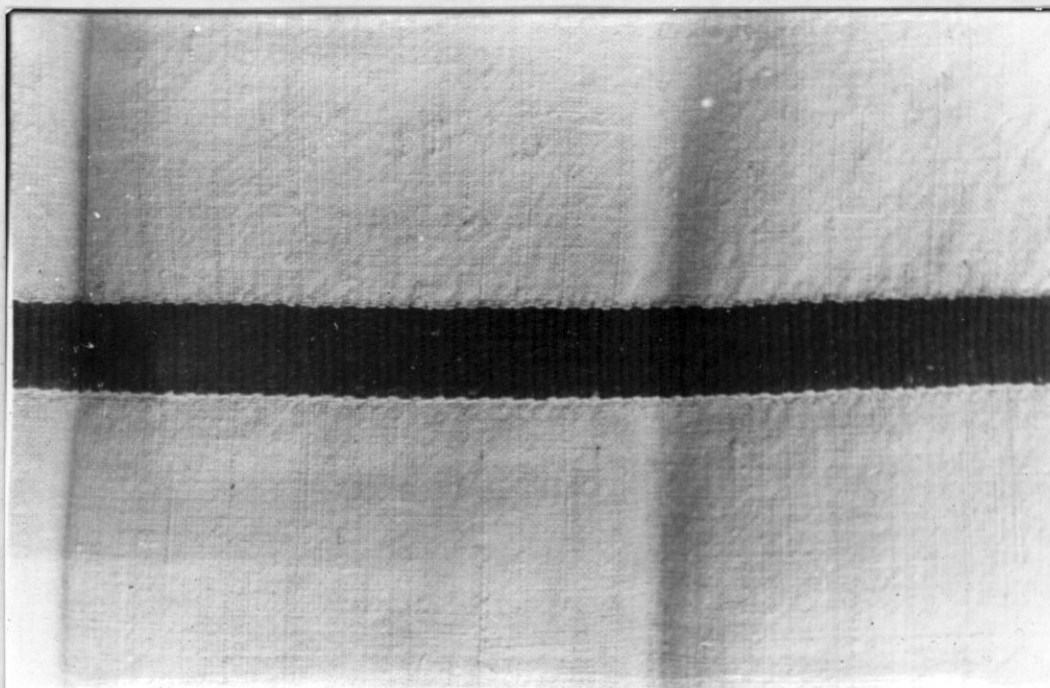
Felszedéses minta egy abraszról.

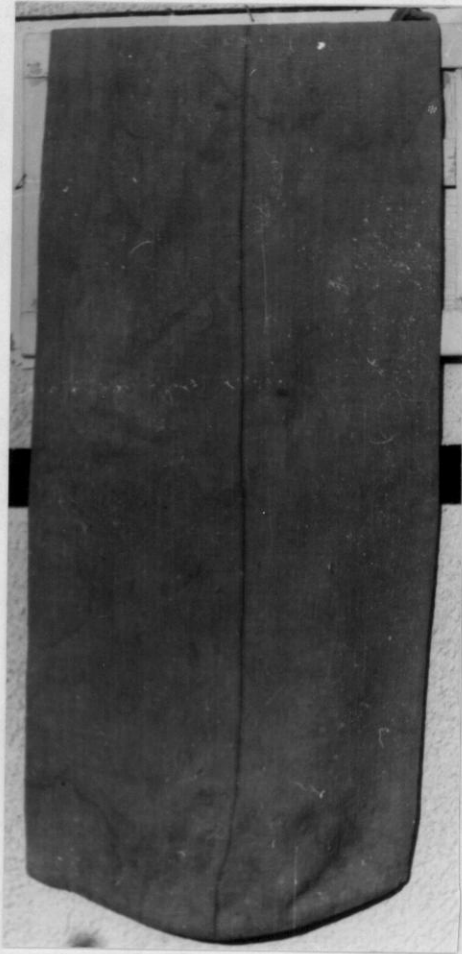
Szalag-hímes törüközö.

Duplaveréses him egy véka-ruhárdl.

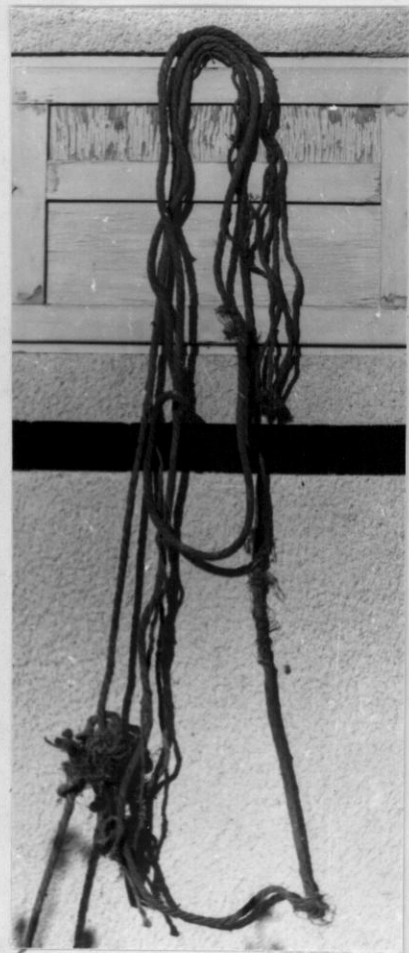

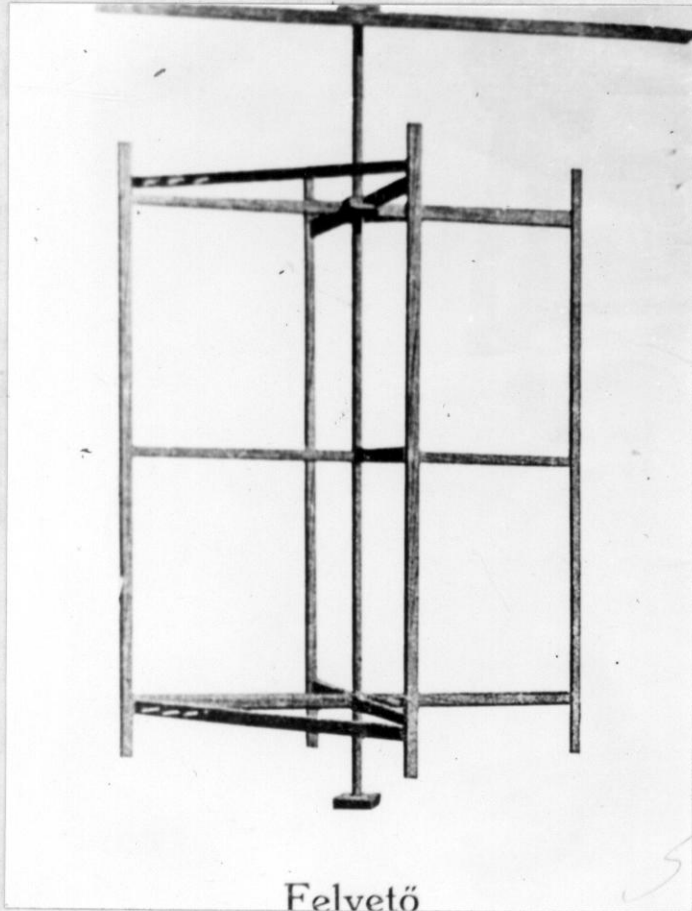
A legegyszerűbb duplaveréses him egy szakasztóruhárdl.

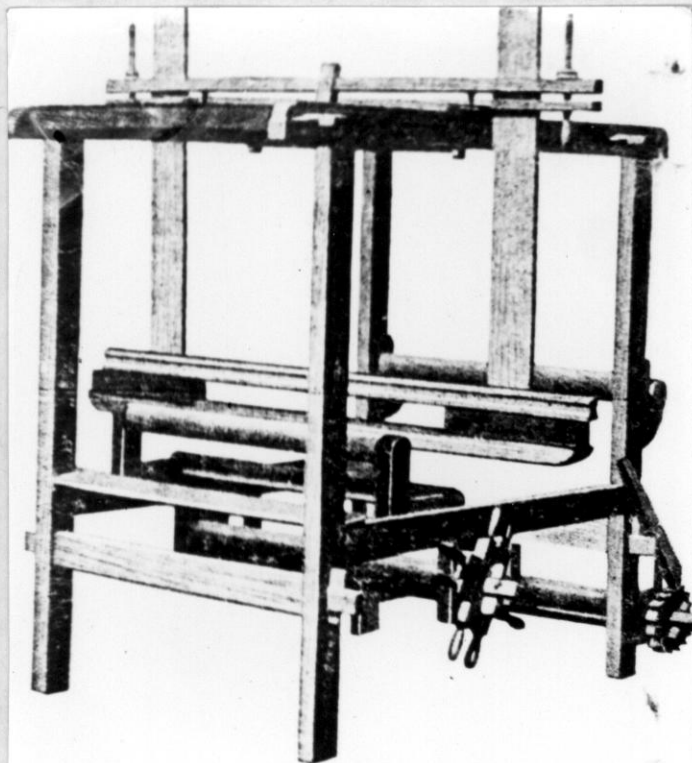
Küttös zsák

A kenderből készült köte-
leket sok mindenre fel tud-
ták használni. Pl. ruhaszá-
rító kötelnek, istrarágnak,
marhakötélnek, gyeplőnek,
stb.

Felvető

Kézi szövőszék
facsapos hengerekkel és fa-
csapágyakkal